

„PIEKIELNA” GEOTURYSTYKA

Włodzimierz Mizerski (Warszawa)

Odwiedzając ciekawe obiekty przyrody nieożywionej kierujemy się różnymi kryteriami ich wyboru. Najczęściej pragniemy po prostu zobaczyć efekty pracy procesów geologicznych, które ze skały potrafią wyczarować obiekty przypominające różnorodne twory przyrody lub baśniowe kształty przenoszące nas w świat, nie tylko dziecięcych, marzeń. Nazwy tych obiektów są najczęściej związane z ich kształtem lub wyglądem. Stąd biorą się „maczuga Herkulesa”, „kamienne miasto”, „szmaragdowe jezioro” czy „błędne skały”. Czasem jednak wygląd, tajemniczość czy lokalizacja tych obiektów powodowały, że nadawano im nazwy spotykane w wierzeniach ludowych i legendach. Pojawia się często w nazwach obiektów przyrody nieożywionej przymiotnik „diabelski”. Częstokroć z „diabelskim” obiektem związane były całkiem rozbudowane legendy. Udajmy się zatem do niektórych regionów naszego kraju tropem „sił nieczystych”, by poznać przynajmniej niektóre z form skalnych związanych w podaniach i legendach z diabłem. W ten sposób połączymy na szlaku zamiłowanie do geologii z etnografią. Wszak łączenie ze sobą różnych dyscyplin jest dzisiaj nie tylko modne, ale i z pewnością interesujące.

Roztocze

Ryc. 1. Progi skalne w rezerwacie przyrody „Czartowe Pole”. Fot. Archiwum LOT „Roztocze”.

Na Lubelszczyźnie ciekawym obiektem tego typu jest rezerwat przyrody **Czartowe Pole**. Został on utworzony w 1958 r. w celu zachowania malowniczego odcinka rzeki Sopot przez strefę krawędziową

Roztocza. W obrębie doliny rzecznej, w północnej i centralnej części rezerwatu, na odcinku ok. 0,5 km występują progi skalne tworzące liczne wodospady, powstałe na ławicach wapieni miocenijskich (Ryc. 1). W środkowej części rezerwatu występują unikalne odsłonięcia iłów krakowieckich – osadów typowych dla głębszej części miocenijskiego zapadliska przedkarpaccyjskiego. Progi skalne zbudowane są z wapieni organodetrytycznych, lokalnie piaszczystych, w których widać wielkoskalowe warstwowania skośne. Wapienie zbudowane są głównie z fragmentów kolonii krasnorostów i mszywiolów. Sporadycznie występuje w nich makrofauna, głównie małży gruboskorupowych. Wapienie przewarstwione są pakietami mułowców wapiennych, lokalnie marglistych. W środkowej części rezerwatu, w przykorytowych partiach lewego zbocza doliny, odsłaniają się szare iłowce margliste i pyłowce ilaste warstwowane poziomo, zawierające miejscami cienkie (do 2 cm miąższości) przewarstwienia tufitów. Są to sarmackie ily krakowieckie. Nazwa **Czartowe Pole** pochodzi od legendy związanej z objętą rezerwatem polaną, o której mówiono, że *jeno czarci tam hasali*.

Pomnikiem przyrody nieożywionej na Lubelszczyźnie jest też **Piekielko**. Został on ustanowiony w 1961 r. w celu ochrony form skałkowych położonych w strefie szczytowej wzgórza Kamień koło Stanisławowa na Roztoczu Środkowym. Wzgórze ostańcowe Kamień utworzone jest z wapieni (często skrzemionkowanych) i wapieni piaszczystych badenu (miocen) leżących na piaskach kwarcowych. Na szczycie wzgórza znajdują się dwie baszty skalne. Największa z powstałych w utworach miocenu jest przykładem grawitacyjnego rozpadu wzgórza ostańcowego. Nazwę miejsca tłumaczy legenda. Zgodnie z nią diabeł postanowił założyć się z jednym z miejscowych chłopów, że w ciągu jednej nocy wybuduje na wzgórzu piekło. Jeśli zdołałby to uczynić, wówczas chłop miałby oddać mu swoją duszę. Piekło zostało już niemal ukończone, jednak gdy diabeł niósł ostatni głaz, zapalił kur, oznajmiając świt. Pozostawione na wzgórzu skały są więc pozostałościami po diabelskiej budowli.

Innym obiektem w regionie o tej samej nazwie jest ścisły rezerwat przyrody nieożywionej **Piekielko** w miejscowości Łaszczówka koło Tomaszowa Lubelskiego. Został on utworzony w 1962 r. w celu

zachowania dużego skupienia gładów narzutowych. Na powierzchni 1,24 ha ochroną objęto 68 gładów, z których największe mają do 10 m obwodu (Ryc. 2). Są to piaskowce kwarcowe sarmatu (tzw. Piaskowiec batiatycki) zapadliska przedkarpackiego, utworzone w czasie wysładzania się zbiornika morskiego, z dużą zawartością miki (uważanej niegdyś za związek srebra), oderwane przez lądolód niedaleko z podłoża. Nazwa rezerwatu wiąże się z kilkoma legendami;

Są też przesłanki, że było to prasłowiańskie miejsce kultu zwane *Uroczyskiem*.

Ryc. 2. Jeden z gładów w rezerwacie geologicznym „Piekietko” koło Tomaszowa Lubelskiego.

Małopolska

Wiele „diabelskich” obiektów geoturystycznych znajduje się w Małopolsce. Jednym z nich jest grupa ciekawych form skałkowych nazywana **Diabelskim Kamieniem** (Ryc. 3), znajdująca się na najwyższej kulminacji Pogórza Wielickiego. Za pomnik przyrody nieożywionej zostały uznane w 1998 r. Skałki, obejmujące basztę przewieszoną i mur skalny. Występują one w obrębie płaszczowiny śląskiej i zostały wypreparowane w górnokredowych piaskowcach istebniańskich. Obiekty buduje bardzo gruboławicowy szary piaskowiec kwarcowy średnio- i drobnoziarnisty (rzadziej gruboziarnisty). Najwyższe formy skałkowe mają wysokość około 9 m. Procesy wietrzeniowe działające na skałki od plejstocenu pozostawiły wiele śladów, głównie w postaci kawern i żłobków erozyjnych oraz rdzawych pól żelazistych. Skałki wypreparowane zostały z mocniej scementowanych, odporniejszych na wietrzenie mechaniczne ławic piaskowcowych w warunkach klimatu peryglacjalnego w plejstocenie.

Z Diabelskim Kamieniem w Rudniku związana jest legenda o kamieniu upuszczonym przez diabła.

Inny pomnik przyrody nieożywionej w Małopolsce – **Diabelskie Ściany** został utworzony w 1990 r. w celu ochrony form skałkowych w paśmie Jaworzyny

Krynickiej. Znajdują się na obszarze płaszczowiny magurskiej. Skałki mają przeważnie formę ambon, a miejscami baszt i grzybów skalnych o wysokości do kilkunastu metrów. Kształt skałek spowodowany jest

Ryc. 3. Diabelski Kamień w Rudniku na Pogórzu Wielickim. Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Diabelski_Kamie%C5%84_w_Rudniku_PW1.jpg

selektywnym procesem wietrzenia przebiegającym w zależności od litologii, struktur sedimentacyjnych i tektonicznych. Skałki zbudowane są z paleogeńskich piaskowców i zlepieńców. Piaskowce tworzą formy wklęsłe, zlepieńce zaś formy wypukłe. Grube ławice skał są mniej podatne na procesy niszczące, dlatego tworzą formy bryłowe, natomiast w partiach, gdzie ławice są cienkie, skały są bardziej zniszczone. Dodatkowo skałki modelują spękania ciosowe, często poszerzone procesami wietrzenia. Formy skałkowe są pochodzenia osuwiskowego. Przemieszczenie mas skalnych nastąpiło w obrębie obniżenia leja źródłowego potoku Felczyńskiego. W wyniku postępującej erozji lej źródłowy cofa się, co powoduje powstawanie coraz to nowych ruchów masowych.

Ryc. 4. Diabelski Kamień na Jaworzynie Krynickiej. Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Diabelski_Kamie%C5%84_na_Jaworzynie_Krynickiej_BS11.jpg

Na wschodnich stokach Jaworzyny Krynickiej, najwyższego szczytu w Paśmie Jaworzyny w Beskidzie Sądeckim, znajduje się też pomnik przyrody nieożywionej **Diabelski Kamień**. Położony jest w lesie, przy czerwonym i zielonym szlaku turystycznym, które na tym odcinku biegną wspólnie narciarską trasą zjazdową. Kamień znajduje się w lesie powyżej sztucznego zbiornika z wodą. Jest to zbudowany z piaskowców magurskich ostańiec mający kształt dużego grzyba o wysokości około 5 m. Jego forma została ukształtowana przez działania erozyjne i niejednakową wytrzymałość na wietrzenie różnych składników skał. Według legendy dawno temu rycerz z Muszyny zakochał się w krynickiej pasterce. Ojciec rycerza nie chciał zgodzić się na małżeństwo, bo dziewczyna była biedna. Kiedy król wezwał na wyprawę wojenną, ojciec wysłał na nią syna – rycerza, myśląc, że zapomni o ubogiej ukochanej. Gdy po wyprawie rycerz wracał w rodzinne strony, na Górze Parkowej w Krynicy napadli go zbójcy. Jęki rannego usłyszała pasterka, pasąca w pobliżu owce. Zobaczywszy ukochanego, uklękła i zaczęła modlić się do Matki Boskiej, prosząc o jego uzdrowienie. Wielkie było jej zdziwienie, gdy zobaczyła wypływające tuż obok źródelko. Obmyła nim rany rycerza i ten wnet ozdrowiał, a ojciec zgodził się na małżeństwo syna z biedną pasterką. Kiedy diabły usłyszały o istnieniu w Krynicy cudownego źródelka z życiodajną wodą, postanowiły je zniszczyć. Jeden z nich podniósł z Tatr potężny kamień, by go na nie zrzucić. Ale pod szczytem Jaworzyny zapiał kur – diabeł przestraszył się i upuścił kamień. Leży tam do dziś.

Kolejny **Diabelski Kamień**, znajdujący się w Trzcianie, na **Pogórzu Wiśnickim**, jest skalnym ostańcem wierzchołkowym. Leży na północnych zboczach głębokiego jaru potoku Cichawka, będącego prawobrzeżnym dopływem Stradomki. Położony jest na wysokości ok. 320 m n.p.m., na wzgórzu nazywanym przez miejscową ludność Wichraz. Znajduje się na północnych obrzeżach wsi Trzciana, na granicy z miejscowością Cichawka, na terenie prywatnym, w bukowo-jodłowym lesie na bardzo stromym zboczu. Jest to baszta o wysokości ok. 12 m i długości ok. 20 m, zbudowana z bardziej odpornych na wietrzenie paleogeńskich piaskowców warstw krośnieńskich. Z ostańcem związana jest legenda „Biała Pani nad Trzcianą”, opisana w książce „Baśnie i legendy znad Sanki”.

Jeszcze Inny **Diabelski Kamień** na Pogórzu Wiśnickim znajduje się w Kornatce. Jest to ostańiec wierzchołkowy znajdujący się w miejscowości Kornatka, na szczycie wzgórza Styrek (366 m n.p.m.). Zbudowana z piaskowców istebniańskich skała

znajduje się tuż przy drodze prowadzącej do osiedla domków letniskowych nad Jeziorem Dobczyckim. Jest to ambona o wysokości 4,5 m, długości 5 m i szerokości 3,5 m, dobrze widoczna z drogi prowadzącej do osiedla, gdyż znajduje się na niewielkiej łączce.

W miejscowości Krzesławice koło Szczyrzyca na Pogórzu Wiśnickim znajduje się **Diabli Kamień** (Ryc. 5). Ochrona tego obiektu jest kontynuowana od 1933 r., a od 1998 r. ma on status pomnika przy-

Ryc. 5. Diabli Kamień w Krzesławicach. Źródło: I. Selso, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2258595>

rody. Diabli Kamień jest ostańcem. Forma skałkowa wykańcza urwistą, 14-metrową ścianę piaskowcową. Jest to szeroka na 8 m i długa na ponad 70 m gręda przechodząca w mur skalny. Wieńczy ona stromy, kilkudziesięciometrowy brzeg Stradomki. Diabli Kamień powstał przez rozpad piaskowców ciężkowickich (dolny eocen). Ostańiec zbudowany jest z bardzo gruboławicowych, średnio- i gruboziarnistych oraz zlepieńcowatych piaskowców i zlepieńców. Wierzchołek Diabiego Kamienia jest łatwo dostępny, będąc doskonałym punktem widokowym na panoramę Beskidu Wyspowego i Pogórza Wiśnickiego. Jest to największy ostańiec denudacyjny w tej części Karpat. Z kamieniem związana jest legenda, według której diabeł, nie mogąc ścierpieć istniejącego w Szczyrzycu klasztoru nawracającego ludzi od grzechu, porwał wielki kamień, by go zrzucić na klasztor. Było to w 1234 r. Jednak modlitwy zakonników i dźwięk bijących na Anioł Pański dzwonów klasztoru sprawiły, że diabeł stracił moc. Nie mogąc unieść kamienia, upuścił go w lesie, 3 km przed klasztolem. Na ścianach kamienia można podobno dostrzec 5 wgłębień od palców diabła.

Diabeł boisko to grupa skałek będących ostańcami denudacyjnymi na terenie Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego, na północnym zboczu wzniesienia Styryka, ustanowiona jako pomnik

przyrody w 2004 roku (Ryc. 6). Tworzą bramę skalną, która, jak głosi legenda, stanowi wrota do diabel-

Ryc. 6. Diabły Boisko.

skiej siedziby, gdzie diabły odpoczywały i oddawały się niecnym zabawom. Występujące w ich obrębie struktury sedimentacyjne i wietrzeniowe sprawiają, że jest to ciekawy obiekt pod względem naukowym

grubych ławic piaskowcowych. Warstwy wychyłone są ku północy. Skały powstały w obrębie stożka w głębokomorskim basenie Oceanu Tetydy

Inny **Diabelski Kamień**, skalny ostaniec w miejscowości Stróża w województwie małopolskim, znajduje się w lesie na północno-wschodnich, opadających do doliny Raby stokach Kotonia w Beskidzie Makowskim. Jest to zbudowana z piaskowca magurskiego ambona o wysokości 6,5 m, rozcięta pionową szczeliną o szerokości około 1 m na dwie części, z których część zachodnia jest silnie przewieszona. W szczelinie dobrze widoczne są ławice piaskowców oraz ich zróżnicowanie na frakcje. Skałę porasta ciekawa roślinność naskalna. Z kamieniem tym związana jest legenda, którą w 1929 r. opisał Jan Szczęsny Płatkowski. Według tej legendy diabeł niósł z Tatr olbrzymi głaz i upuścił go.

W centralnej części Pogórza Rożnowskiego, w południowej części Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego, na przyszczytowej części wzgórza

Ryc. 7. Diabelski Kamień w Stróży. Fot. Jerzy Opióła - <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22760129>

i dydaktycznym. Skałki powstały w obrębie piaskowców ciężkowickich (paleocen – dolny eocen). Proces tworzenia się ostańców odbywał się głównie w plejstocenie, w warunkach klimatu peryglacjalnego. Skałki utworzone są w obrębie czterech bardzo

Bukowiec znajduje się rezerwat przyrody eozwionej ze zróżnicowanymi formami skałkowymi i jaskinią pseudokrasową – **Diabły Skały na Bukowcu**. Zgodnie z legendą skałki zostały przyniesione przez czarta z Węgier, czego dowodem mają być rysy pazurów

na niektórych powierzchniach. Skałki zbudowane są z dolnoeocęskich gruboławicowych, zlepieńcowatych i gruboziarnistych piaskowców ciężkowickich płaszczowiny śląskiej. Wśród form skałkowych są baszty, ambony, progi, grzyb skalny, mury i stoły skalne, z których największe dochodzą do wysokości kilkunastu metrów. Charakterystycznym elementem skałek (Ryc. 8) jest występowanie powierzchni eksfoliacji, czyli łuszczenia, spowodowanych wietrzeniem fizycznym. Ewenementem zarówno tego rezerwatu,

Ryc. 8. Fragment rezerwatu „Diabla Skały na Bukowcu”. Fot. K. Miskiewicz.

jak i całego Pogórza Rożnowskiego jest pseudokrasowa forma jaskiniowa Diabła Dziura. Jest to typowa jaskinia szczelinowa o długości 365 m i różnicy wysokości 42,5 m, co czyni zeń drugą pod względem głębokości jaskinię Karpat fliszowych. Powstała ona wskutek poszerzenia spękań ciosowych. Formy skałkowe powstały w zimnym klimacie peryglacjalnym w plejstocenie, w warunkach wietrzenia fizycznego, chemicznego, erozji i powierzchniowych ruchów masowych.

Diabelski Kamień znajduje się również w Szyku w województwie małopolskim, w powiecie limanowskim, w gminie Jodłownik. Znajduje się na prawym

(wschodnim) zboczu doliny Tarnawki, która opuszcza Beskid Wyspowy i przepływając z miejscowości Szyk do miejscowości Tarnawa dokonuje przełomu (tzw. Przełom Tarnawki) w paśmie wzgórz Pogórza Wiśnickiego. Jest to ostaniec wierzchwinowy. Ma długość około 20 m i wysokość około 10 m. Składa się z kilku bloków piaskowca istebniańskiego pochylonych pod kątem 45°. Znajduje się na wysokości około 340 m n.p.m. na grzbiecie wału oddzielającego dolinki dwóch małych potoków (jeden jest tylko okresowy) uchodzących do Tarnawki.

Inny **Diabli Kamień** to grupa skał stanowiących pomnik przyrody, znajdująca się na skraju Magurskiego Parku Narodowego (woj. podkarpackie), na zboczu Góry Kosma. Obiekt zlokalizowany jest w miejscowości Folusz (pow. jasielski, gmina Dębowiec). Diabli Kamień to w rzeczywistości dosyć liczna grupa dużych głazów z gruboziarnistego piaskowca magurskiego, z których najwyższy wzbija się na ponad 10 metrów. Bloki skalne są bardzo oryginalnie ukształtowane, a do tego poprzedzielane licznymi szczelinami.

Polska Północna

„Diabelskich” obiektów skalnych nie brak też w północnej części Polski. Jednym z nich jest **Diabelski Kamień** – głaz narzutowy znajdujący się w Nadmorskim Parku Krajobrazowym, na terenie Puszczy Darżlubskiej, koło miejscowości Połchówko w gminie Krokowa (Ryc. 9). Głaz ma wysokość 1,8 m i obwód 12,5 m. Znajduje się na szlaku grot mechowskich, w pobliżu kamienia zwanego „Bożą Stopką”. Oba głazy służyły jako kamienie graniczne. Zgodnie z legendą, kamień został przyniesiony w to miejsce przez diabła.

Ryc. 9. Diabelski Kamień w Puszczy Darżlubskiej. Fot. P. Marynowski.

W Gdańsku-Oliwie, w głębi Doliny Radości, około 700 m na zachód od zabudowań byłego nadleśnictwa, powyżej przyleśnej dróżki, na zboczu Czarci

Góry (wys. 145 m) leży rozłupany na trzy części gład, nazywany **Diabelskim** lub **Czarcim Kamieniem**. Jest to granitoidowy gład narzutowy (Ryc. 10). Obwód największej części gładu wynosi 12,3 m, a wysokość 2 m, przy czym zagłębiony jest na 1 m

Ryc. 10. Diabelski Kamień w Gdańsku Oliwie. Fot. K. Kamiński.

w ziemi. Mniejsza część ma obwód 8, a wysokość około 1,75 m, licząc z częścią zagłębioną w gruncie. Nazwę góry i kamienia tłumaczy stara gadka kaszubska. Mówi ona, iż przed laty szedł tędy ubogi chłopina, mieszkaniec pobliskiej wsi Klukowo. Przechodząc opodal kamienia ujrzał panka ubranego od stóp do głów w czarne szaty. Zagadnięty przez nieznanego o przyczynę smutku widocznego na twarzy opowiedział o gnębiącej go nędzy. W odpowiedzi usłyszał, iż może uzyskać majątek, jeśli przyrzeknie, że po 10 latach jego dusza stanie się własnością ofiarodawcy dobrobytu. Kaszuba domyślił się, z kim ma do czynienia. Przed nim stał kusy purtk, czyli diabeł, pragnący posiadać duszę chudziny. Po krótkim namyśle chłop przystał na propozycję kusego i krwią z serdecznego palca podpisał szatański cyrograf. Po 10 latach spędzonych w dobrobycie udał się Kaszuba w wyznaczonym dniu do lasu i zastał tam czekającego diabła. Chytry chłopiek zaproponował kusemu, aby zagrał z nim w karty. Jeśli wygra, zabierze również duszę żony, w wypadku przegranej, zwróci cyrograf. Zły przewidując łatwe zwycięstwo zgodził się chętnie i już widział siebie rzucającego dwie dusze pod nogi Belzebuba. Przeliczył się jednak, gdyż nie znał gry zaproponowanej przez chłopca. Rozwścieczony przegraną rąbnął z całej siły łapą w gład, rozbijając go na dwie części, po czym umknął w głąb lasu.

Inny Diabelski Kamień, zwany też Diabelskim Młynem, leży w powiecie tczewskim w korycie rzeki Wierzyca, 1 km przed miastem Pelplin. Jest to gład narzutowy o obwodzie 8 m nad lustrem wody. Według podania diabeł niósł go, by zburzyć nim katedrę

w Pelplinie. Zanim jednak doszedł do celu, odezwały się dzwony na mszę poranną. Ze złości cisnął ten kamień do rzeki.

W miejscowości Owśnice w gminie Kościerzyna znajduje się inny Diabelski Kamień. Jest to jeden z największych na Kaszubach gład narzutowy (zwieńczony krzyżem) o wysokości 2,2 m, 4,7 m szerokości i 13,2 m w obwodzie.

Diabelski Kamień, zwany też Kamieniem Św. Wojciecha, to granitoidowy gład narzutowy, znajdujący się przy południowej granicy Wdeckiego Parku Krajobrazowego (Ryc. 11). Jego nazwa pochodzi od legendy, według której diabeł prznosił gład, aby przegradzić nim nurt Wdy, lecz nie zdążył przed świtem i musiał pozostawić go w tym miejscu (kilkaset metrów od rzeki). Gład granitowy jest pomnikiem przyrody nieożywionej o obwodzie 24,5 m, szerokości 8,8 m i wysokości 3,8 m. Jest to trzeci co do wielkości gład narzutowy w Polsce.

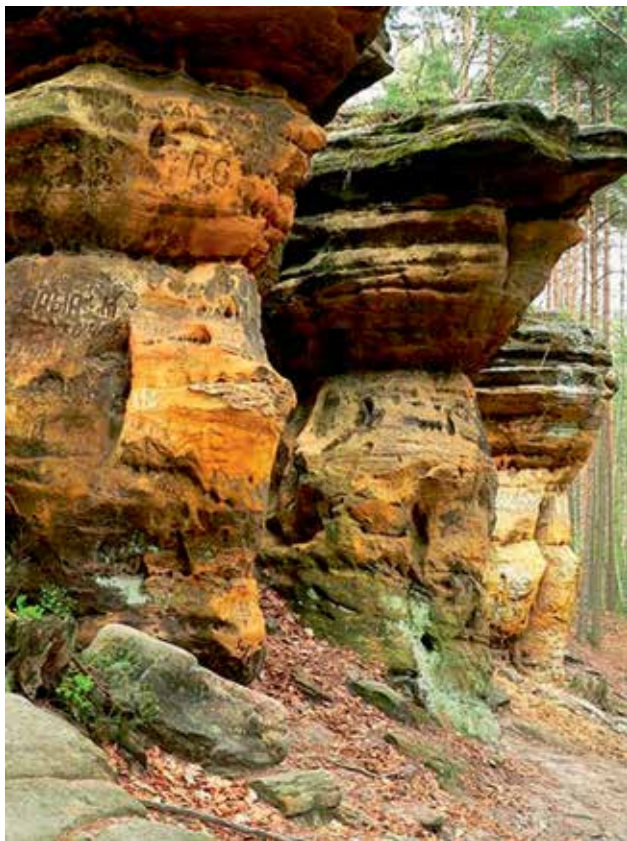
Ryc. 11. Kamień Św. Wojciecha. Fot. Włodzimierz Wysocki.

Region Świętokrzysko-Częstochowski

Czarcia Kamień to lokalna nazwa granitoidowego gład narzutowego o wymiarach 3x2x2 m, znajdującego się przy drodze Bulin – Stypułów, nieopodal Kożuchowa (Ryc. 12). To pomnik przyrody nieożywionej. Legenda związana z gładem opowiada o nieuczciwym karczmarzu z Bulina, który nie bał się nawet diabła i ogromnych rozmiarów kamieniu rzuconym diabelską ręką na jego karczmę. Ponoć wgłębia i rysy to ślady po diabelskiej obecności.

Inny **Diabelski Kamień**, pomnik przyrody położony niedaleko Częstochowy, znajduje się w oddziale leśnym 74c, około 500 m na wschód od leśniczówki Sokołówka, w pobliżu wsi Roszki w gminie Krotoszyn. Gład z piaskowca ma obwód 18 m i wymiary 675 x 370 x 150 cm. Większość jest zagłębiona w ziemię. Obiekt ten położony jest w miejscu trudno dostępnym orientacyjnie. Od leśniczówki Sokołówka wąską i prostą drogą asfaltową na wschód (zakaz ruchu) do drugiej przecinki. Kilkadziesiąt metrów za drugą przecinką w lewo, bez ścieżki, za białymi

strzałkami i literą G na drzewie. Głaz spoczywa tam od czasu potopu szwedzkiego.

Ryc. 12. Fragment rezerwatu Skalki Piekło pod Nieklaniem.

„Piekielnych” skałek nie brak i w regionie świętokrzyskim. Rezerwat przyrody **Piekielko Szkuckie** znajduje się w gminie Ruda Malenicka, ok. 800 m na południowy-zachód od miejscowości Szkucin. Skałki występują w formie rozproszonej w pasie o długości ponad 200 m i szerokości kilku metrów. Są to niewielkie formy, z których najwyższe osiągają wysokość do 4 m, zbudowane ze zlepieńców i piaskowców zlepieńcowatych najniższej jury (hetang). Ściany skalne są zaokrąglone i szorstkie, z wystającymi obłymi okruchami o rozmaitych kształtach. Żelaziste naszkupienia są prawdopodobnie efektem przedmiocenińskiego wietrzenia chemicznego. Ławice dolnojurajskich zlepieńców i piaskowców nachylone są pod niewielkim kątem w kierunku północno-wschodnim. Pocięte są systemami nieregularnych, pionowych spękań ciosowych, wzdłuż których nastąpiło ich rozczłonkowanie. Wzdłuż jednego ze spękań powstała forma krasowa: Schronisko w zlepieńcach. Tworzy ją niewielkich rozmiarów nisza wraz z dzielącą bloki szczeliną. Skałki Piekielko Szkuckie kształtowały się w warunkach peryglacialnych zlodowacenia wisły.

Najbardziej znanym w Polsce „diabelskim” obiektem są chyba **Skalki Piekło pod Nieklaniem**

(Ryc. 13), będące jedną z największych atrakcji geologicznych regionu świętokrzyskiego. Rezerwat geologiczny położony jest na obszarze 6,3 ha w gminie Stąporków, niedaleko miejscowości Nieklań Wielki.

Ryc. 13. Czarci Kamień w Bulinie Fot. Mareke.jg@interia.pl

Rezerwat zajmuje przyszczytową strefę wzniesienia Piekło. Przedmiotem ochrony są skałki zbudowane z dolnojurajskich piaskowców kwarcowych. Wśród form skalnych najczęściej występują grzyby skalne, baszty, ambony, stoły i progi o wysokości dochodzącej do 8 m. Osady budujące skałki to jasnobieżowe i żółte piaskowce kwarcowe, drobno- i średnioziarniste należące do synemuru. Dokumentują powolną transgresję morską. Warstwy leżą poziomo lub są wychylone pod niewielkim kątem ku północnemu-wschodowi. Miąższość warstw sięga kilku metrów. Skały pocięte są nieregularnym systemem niemal pionowych spękań ciosowych. W obrębie skałek występują trzy jaskinie pseudokrasowe: Jama Agi, Tomkowa Dziura i Schronisko Sympozjalne. Oryginalne kształty skałek są wynikiem zapoczątkowanego po zlodowaceniach środkowopolskich intensywnego działania procesów wietrzeniowych i eolicznych, szczególnie działaniu wiatrów zachodnich podczas akumulacji lessów młodszych w obszarze świętokrzyskim. Dużą rolę odegrała erozja podziemna i naziemna, dzięki której doszło do powstania form jaskiniowych. Według legendy z rozkazu samego Lucyfera pokutowały tam diabły za złe wykonywanie swoich obowiązków.

W tym samym regionie znany jest powszechnie **Diabelski Kamień** na szczycie Klonówki (Ryc. 14), zbudowany z kambryjskich piaskowców kwarcytowych (wysokość około 5 m, długość 10 m i szerokość 8 m) i od 1954 r. będący pomnikiem przyrody.

Skałka jest pęknięta na dwie części. W niektórych szczelinach możemy zaobserwować wyraźne rysy, będące świadectwem przemieszczeń bloków skalnych wzdłuż tych powierzchni, a kierunek ruchu

wskazuje przebieg rys. Ławice piaskowców poprzecinane są licznymi żyłami białego kwarcu, mającymi przeważnie rozciągłość prostopadłą lub równoległą do przebiegu grzbietu. Biały kwarc wypełnia szczeliny, którymi wcześniej przepływały ciepłe wody za-

Ryc. 14. Diabli Kamień na Klonówce

wierające rozpuszczona krzemionkę, która stopniowo krystalizowała wypełniając szczeliny. Według jednej z legend jest to kościół przemieniony za grzechy parafian w kamień, a nocą słychać tu bicie dzwonów, według innej to głaz, którym diabły chciały zniszczyć klasztor na Świętym Krzyżu. Wyleciały one z piekła wraz z głazem przez otwór w jaskini Piekło. Zmęczone jego dźwiganiem zatrzymały się na odpoczynek na Klonówce. Kiedy chciały ruszyć w dalszą drogę, we wsi zapiał kur i diabły straciły swą moc. Uciekając do piekła pozostawiły głaz tam, gdzie go obecnie oglądamy.

Na urwistym, zachodnim zboczu Góry Żakowej w południowo-zachodniej części regionu świętokrzyskiego znajduje się jaskinia **Piekło** zwana też **Piekłem Skibskim** lub **Piekłem Gałęzickim** (Ryc. 15). Jest jaskinią krasową utworzoną w wapieniach dewońskich. W jej poszerzaniu pomagali także ludzie,

Ryc. 15. Widok z wyloty jaskini Piekło

którzy przed wiekami poszukiwali tu srebra i ołowiu. Korytarze jaskini mają w sumie 57 m długości. Otwór wejściowy jest duży. W korytarzach „Piekła” praktycznie nie ma szaty naciekowej. Żyje tam natomiast kilka gatunków nietoperzy i pajaków. Nazwę Piekło okoliczna ludność nadała jaskini już w XVIII wieku. Jedna z legend mówi, że z jej czeluści, która połączona była z piekłem, miały wylatywać czarownice i diabły, by zło czynić na świecie.

Ryc. 16. Jedna ze skałek w rezerwacie Piekielko Szuckie. Źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2489583>

To tylko część „diabelskich” obiektów geoturystycznych w Polsce. Ich prezentacja zachęci może Czytelników do tropienia innych geologicznych stanowisk w Polsce związanych z mocami diabelskimi. Autor będzie wdzięczny za podzielenie się z nim wynikami poszukiwań (wlomiz@gmail.com).

Można się cieszyć, że na terenie powiatu opoczyńskiego w województwie świętokrzyskim powstał pomysł utworzenia turystycznego „Piekelnego szlaku”, który połączy dwie niewielkie miejscowości w gmi-

Ryc. 17. Diabli Kamień na Klonówce.

nie Końskie, biegnąc na terenie 9 gmin i przechodząc przez wszystkie miejsca związane z piekłem. A więc – DO ZOBACZENIA W PIEKLE!

wmiz@pgi.gov.pl